

ПОВОЄННІ ПЕРСПЕКТИВИ ЧЕТВЕРТОЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Курінний Євген Володимирович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного та адміністративного права
ДВНЗ «Запорізький національний університет»
м. Запоріжжя, Україна*

Історія України свідчить, що за формою правління на сучасній її території існували державні утворення як монархічного так й республіканського типу. Втім, якщо розглядати попередні суто українські квазі-держави та теперішню повноцінну державу, переважна більшість з них є республіками. На мою думку, з подібною формулою правління у відповідні історичні часові періоди функціонували – Запорізька козацька (християнська) республіка; Українська народна республіка (враховуючи, що 22 січня 1919 року було проголошено Акт Злуки, який засвідчено Універсалом про об'єднання УНР та ЗУНР, зазначені державні утворення можна розглядати як єдине ціле); радянська Україна (Українська радянська соціалістична республіка – УРСР).

Після 1 грудня 1991 року фактично, а з 28 червня 1996 року після прийняття чинної Конституції України, формально-юридично розпочала своє літочислення Четверта за рахунком Українська республіка (далі 4 республіка). На відміну від трьох попередніх, вона має усі ознаки держави: державний суверенітет, єдність і соборність українських земель, територіальну цілісність (яка на даний захищається від широкомасштабної агресії РФ), органи публічної влади (державні та самоврядні), правові норми (єдиний конституційний простір), міжнародне визнання.

Термін “республіка” можна розглядати як у вузькому, так й у широкому значенні. За першим, найбільш розповсюдженим підходом республіка розглядається в умовах статичності та визначається як форма правління.

Форма правління – це певний спосіб організації верховної влади в державі, який характеризується структурою, порядком формування, компетенцією вищих органів державної влади, встановленим порядком взаємовідносин між ними, ступенем участі населення в їх формуванні¹.

Республіка у широкому сенсі – насамперед сприймається як безпосередньо функціонуюча загальна модель влади, що допомагає оцінити отримані результати у відповідності до поставлених перед нею цілей та завдань. Тобто другий підхід розуміння республіки, дозволяє визначити характеристики як статичних так й динамічних властивостей загальної

¹ Конституційне право України. Навчальний посібник. Кравченко В.В. К.: Атіка, 2000. С. 54.

конструкції правління в державі, особливості змісту і наслідки роботи її складових механізмів.

Основу республіканської конструкції, її своєрідний цивілізаційний каркас відіграє конституція держави. Згідно до ст. 5 Конституції нашої держави, Україна є республікою. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Після прийняття першої Конституції сучасної України 28 червня 1996 року, в нашій країні продовжився конституційний процес, що матеріалізувався у вигляді вісьмох змін до чинного Основного Закону, з яких найбільш помітними кроками були конституційні реформи 2004, 2010, 2014 років, бо стосувалися корегування моделі владної конструкції. Але, де-факто вони були інструментами перерозподілу владних повноважень серед політичної еліти і лідерів нашої держави, а не інструментами, які мали сприяти укріпленню конституційних засад народовладдя та функціонування громадянського суспільства...²

Головним призначенням Конституції України 1996 року, на мій погляд, мало б стати переформатування суспільного життя молоді незалежної держави з пострадянської парадигми у цивілізаційний проєкт демократичних розвинутих європейських країн за допомогою принципово нових політико-правових механізмів республіканської форми правління. Нажаль, як довів час це важливе але непросте завдання з колишніх республік розформованого СРСР вдалося в тій чи іншій мірі реалізувати лише країнам Балтії.

Причин цьому достатньо багато – від правового нігілізму значної частини українського населення до стійких пріоритетів реалізації особистих інтересів можновладцями нашої держави усіх рівнів та різновидів.

Незважаючи на воєнний стан, що діє понад 2 роки, до функціонування органів влади з боку українських громадян за останні місяці можна спостерігати збільшення кількості обґрунтованих претензій, що підтверджується зниженням показників довіри до них як з боку українських громадян так й зарубіжних партнерів.

Зокрема Президент США у вересні 2023 року призначив спеціального представника з питань економічного відновлення України – **Пенні Пріцкер**, яка заявила, що для подальшого отримання коштів від Сполучених Штатів тепер будуть певні умови. По-перше, це будуть умови, які гарантуватимуть, що ви будете належним чином розпоряджатися грошима. А по-друге, йдеться про втілення реформ, необхідних для того, щоб Україна стала членом ЄС та західного торговельного блоку, чого Україна сама

² Павшук К.О., Дзюба Я.А. Сучасний конституційний процес в Україні. Молодий вчений. № 12. 2019. С.65-68.

прагне. За її словами, серед цих реформ – судова та правоохоронна, а також у сфері боротьби з корупцією.³

Незважаючи на норми статей, що закріплені у Розділі I Конституції України (наприклад, ст.ст. 1, 3, 4, 5, 13) в нашій країні поширена та продовжує діяти так звана система неформалізованих сталих закономірностей, найбільш небезпечним складовим якої є принцип соціальної відчуженості, що характеризує реальний зворотній зв'язок (точніше його кричну слабкість) між владою і звичайними громадянами. Підтвердженням цьому можуть слугувати багаторічна дія так званої “поправки Лозового”, завдяки якій штучно обмежується тривалість досудового розслідування у резонансних кримінальних провадженнях (наприклад Роттердам плюс, справи НАБУ проти колишнього керівництва Приватбанку) або скандальне рішення Конституційного Суду України № 13-р/2020 від 27 жовтня 2020 року, яким за поданням 47 народних депутатів було скасовано більшу частину антикорупційної реформи, зокрема й кримінальну відповідальність за завідомо недостовірне декларування або умисне неподання декларації, чи багатомісячну епопею щодо поновлення е-декларування відповідними суб'єктами в умовах воєнного стану та ін.

Чинна модель 4 республіки не тільки в значній мірі нівелює владний потенціал української держави, її негативні чинники також дезорієнтують велику частку населення України, суттєво гальмуючи еволюційні процеси створення громадянського суспільства, яке складається з самодостатніх та позитивно реалізованих громадян.

Як доводить багаторічна практика, в умовах функціонування 4 республіки дуже важко вдається успішно здійснювати системні трансформації, наприклад проведена судова реформа 2016 року, за результатами якої статті Розділу VIII Конституції України отримали нову редакцію, не принесла очікувані позитивні для суспільства результати, що знову детермінувало необхідність вдосконалення організації судової влади.

Незавершеними залишаються розпочаті ще у середині 10-х років за часів п'ятого українського президента реформи поліції, системи охорони здоров'я, освіти. Те саме можна стверджувати стосовно здійсненої у 2019 році реформи децентралізації, у процесі якої так і не було запроваджено інститут префектів.

Фактично уникло необхідної трансформації СБУ, також на свої зміни очікують інші складові правоохоронної системи та фіскальні інституції.

Подібні затримки у затребуваних життях системних змінах, у першу чергу, пояснюються тими ризиками втрати реального контролю над діяльністю тих чи інших (особливо так званих силових структур) з боку впливових представників влади.

³ Наталя Мамченко. Відтепер для отримання коштів США для України будуть певні умови, зокрема судова та правоохоронна реформи і у сфері боротьби з корупцією, – новопризначена спецпредставник США. Юридична газета. 15 вересня 2023.

Неформалізовані, приховані від громадян правила та принципи функціонування 4 республіки здатні забезпечувати здебільшого форми, а не змістовну роботу основних інститутів влади, які не можуть гарантувати необхідний для громадян і соціуму суспільний розвиток та економічні здобутки.

На мій погляд, значний перелік нереалізованих можливостей та невирішених проблем теперішньої української держави, спонукають до висновку про фактичну відсутність перспектив для подальшого функціонування парадигми 4 республіки, а також необхідність її повної заміни у повоєнний час.

Основними аргументами для такої констатації є: довготривале перебування української держави та суспільства у стані перманентних системних криз, які суттєво ускладнені за 2 останні роки широкомасштабної агресії РФ; неспроможність або відсутність достатньої політичної волі з часу формального закріплення моделі 4 республіки у Конституції України 28 червня 1996 року подолати кризові явища в українському суспільстві та державі і вивести нашу країну на шлях ефективного функціонування та розвитку; превалювання у діяльності значної частини державно-владної бюрократії власних інтересів; домінування у помітної частини українського населення пострадянських цінностей та хибних світоглядних позицій, що є вагомим перешкодою для процесів подальшого формування та зміцнення інститутів громадянського суспільства та правової держави в Україні; висока питома вага незадовільних показників загальної, політичної, правової свідомості та культури, а також правового нігілізму як серед представників вітчизняного істеблішменту так і серед звичайних українських громадян; архаїчність і нерозвиненість економічної та політичної системи України; наявність позитивного світового досвіду виходу з тупикового стану країни Шарлем де Голлем, шляхом заснування у 1958 році П'ятої Французької республіки; існування вагомих запитів на позитивні системні зміни в Україні серед широкого загалу небайдужих українських громадян.